یەکەم پادشایەتی گۆتتۆ - کورد کە حوکمڕانی بابلی کردووە

(دەوروبەری ٢٣٠٠ - ٢١٧٥) پ. ز

بنەماڵەی ئەکەدییەکان لە ماوەی سێ سەد ساڵ حوکمڕانییدا تەنها دوو کەڵەپیاویان لێ هەڵکەوتووە، کە یەکێکیان شارۆکینی لەشکرشکێنە. لەوە بەولاوە وا دەردەکەوێ ئاژاوە و شەڕی ناوخۆ باو بووبێ بەتایبەتی لە نیوەی دووەمی سەردەمی ئەم بنەماڵە سامییە بەناوبانگەدا... خشتێک کە نووسراوەکەی سەری هی ئەو سەردەمەیە بارودۆخی گشتی ئەوسا وا باس دەکا کە «کەس نەیدەزانی کێ پادشایە و کێ پادشا نییە». بەڕاستی دەبوو بەشتێکی یەکجار سەرسوڕێنەر، گەر چیاییەکانی وڵاتی گۆتتۆ کە بەچاوی خۆیان ئەم بارودۆخەی پێدەشتەکانی بەردەمیان دەبینی، نەهاتنایەتە خوارەوە و هەوساری کاریان لە دەشت و شارەکاندا نەگرتایەتە دەستەوە، سەرەنجام کارەکە هەر بەم جۆرەش شکایەوە، ئەوە بوو پادشایەکی گۆتتۆکان کە پێدەچێ ناوی ئیمبیا بووبێ، دەستی بەسەر بابلدا گرت و حوکمڕانیی شەرعی خۆی تێیدا داکوتا و بنەماڵەی ئەکەدییانی لێ وەدەر نا، بەهەمان شێوە کە نزیکەی دوو هەزار ساڵ لەوەودوا کوورشی پادشای فارس لە بڵندایییەکانی ئەنزانەوە (سووسە!؟) داکشا و بەیارمەتی و هاوکاری سوارەکانی گۆتتۆ - کورد بێ شەڕوشۆڕ بابلی گرت «٥٣٨ی پ. ز».

ئەم بنەماڵە گۆتتۆییە سەد و بیست و چوار ساڵ[1] و چل ڕۆژ لە وڵاتی ئەکەد و بابل حوکمڕانی کرد (لە دەوروبەری ٢٢٦٤ - ٢١٧٣ پ. زدا) بیست و یەک پادشای گۆتتۆ لەو سەدە و چارەکەدا دوا بەدوای یەک هاتن (د).

ئەریدا پیزێر، کە یەکێکە لە پادشاکانی ئەو زنجیرەیە بانگی «پادشای چوارگۆشەی جیهان»ی بۆ خۆی دا. کەچی سەرەڕای ئەم هەموو مەزنی و

(١) دەبێ (١٢٧) ساڵ بێ - وەرگێڕ -.

دەبدەبەیە بنەماڵەکە لە لایەن تۆتۆ حیگالی پادشا و دامەزرێنەری چوارەم پشتی ئۆرۆکەوە (ورەکای ئێستا) - کە ئەویش دەوڵەتە شارێکی بەناوبانگی تری سۆمەرییەکانە - ڕووخێنرا.

لەو باس و هەواڵەدا کە لە نووسراوەکانی سەردەمی سۆمەرییەکانەوە وەرگیراون، شێوەی حوکمڕانی ئەم پادشایەتییەی گۆتۆ - کوردەکان زۆر بەخراپ ناو براوە. وەکو لەو نووسراوانەدا دەردەکەوێ پادشاکانی گۆتۆ، لە پێناوی چەسپاندنی حوکمڕانیی خۆیاندا، شارە تازە بووژاوەکانی سۆمەر و ئەکەدیان داوەتە بەر شالاوی تالان کردن و سوتاندن و وێران کردن. هەرچی گەنجینەی ناو پەرستگەکانیان هەیە تالان کراون، پەیکەری خوداوەند و قەشە ژنەکانیان بردووە بۆ ئەرابخا، بۆیە ئەمان هەموو لاوانەوە و نزاکردن و پاڕانەوەی ناو پەرستگاکانیان بۆ ئەوە تەرخان کردووە کە لە دەستی ئەم حوکمڕانە دڵڕەقانە ڕزگاریان بێ. چەند شاری گەورە چۆڵ کراون، ژن بەزۆر لە مێردەکانیان زەوت کراون. «شیوەن و گریان و لاوانەوە هەموو سەرزەمینەکەی داگیر کرد، دڕندەی چیاکان، دوژمنی خوداوەندەکان، شارەکانیان وێران کرد و ترس و لەرز و تۆقاندنیان بەهەر چوار لادا سوار کرد» هتد... هەموو مێژوونانسە هاوچەرخەکان لەسەر ئەوە یەکن کە سەردەمی حوکمڕانی گۆتۆکان لە سەرزەمینی سۆمەر و ئەکەددا ڕەشترین و بەدترین و دڕندانەترین سەردەمی خۆی بووە[1] «ئەگەر بمانەوێ لەم بارەیەوە داوەرییەکی بابەتەکی بکەین، دەبێ بپرسین ئایا ئەو داوەرییانەی لەم دواییەدا لە بارەی حوکمڕانییەکی ئەوتۆ کۆنی وەکو هی گۆتۆکانەوە کراوە، دوور بووە لە تەئسیری ئەو بیروڕایەی کە گەڕیدەکان لەم سێ سەدەیەی دواییدا لە بارەی ئەم مەسەلەیەوە بۆ خۆیان دایانڕشتوە؟»

با خۆمان زۆر بەم مەقۆ مەقۆیەوە خەریک نەکەین، هەرچۆنێک بووبێ

---

(١) لێرەدا تەنها باسی یەک سەرچاوە بکەین بەسە. ئەویش بۆ نموونە:
G. Contenau: Manuel d Arcbealogie orientale. Vol. 1 (1928) P. 133, dem: Vol. 11 (1931) P. 701 et passim.

گەلی گۆتۆ بەتایبەتی سەردار و سەرگەورەکانیان بەرەو چیاکان کشانەوە، واتە بەرەو ئەو شوێنەی لێیەوە هاتبوون تا لەوێ سەرلەنوێ بکەونەوە خۆیان و چاوەڕوانی هەل بن. هیچ سەرچاوەی ئەوتۆ بەزنجیر و یەک لە دوای یەکمان بەدەستەوە نییە کە ڕووداوە مێژووییەکان بەشێوەیەکی ڕێکوپێک بخەنە ڕوو و سەرگوزەشتەی وڵاتی گۆتۆمان پێ نیشان دەن. بێ جێیە گەر بڵێین گۆتۆکان ئیتر دوای ئەوە کڕبوون و لە هێرش کەوتن بۆ سەر شار و پێدەشتەکان چ لە سەردەمی سۆمەرییەکان چ لە سەردەمی یەکەم بنەماڵەی بابلییەکاندا...

ڕاستییەکەی چەندین خشتی ئەستێرەناسی، یان دەقی ئایینی پاشماوەی ئەو سەردەمە لە زۆر جێگادا باسی ئەو مەترسییە دەکەن کە بەردەوام بەرەنگاری ئەکەد و بابل بووە، لە پێشبینییەکدا کە بەداخەوە مێژووەکەی نادیارە، نووسراوە کەوا «چەکی گۆتۆکان وڵاتی بابل وێران دەکا»[1] لە کاتێکدا لە گەلێ خشتی ئەستێرەناسییدا چارەنووسی وڵاتی گۆتۆ بەم جۆرەی خوارەوە پێشبینی کراوە: «ڕووخانی وڵاتی گۆتۆ بەچەک دێتە دی، سەرزەمینی ئەکەد سێ ساڵ سەرزەمینە دوژمنەکانی گۆتۆ و ئیلام دەخاتە ژێر پێی خۆیەوە»...

ئەم دەقانە بەڕوونی باسی پەیوەندییەکانی نێوان پادشانشینی بابلییەکان لە دەشتەکاندا و هی گۆتۆکان لە چیاکاندا دەکەن وا دوور دەکەوێ،

---

(١) أ. اونگناد. سوبارتو ل ٨٧: وشەی (کاکو) لە زمانی بابلییدا بەرانبەر وشەی «چەک» دێ لە زمانی هاوچەرخی کوردییدا. لە زمانی ئەرمەنی کۆن و تازەدا «زەنک» بەکارهێنراوە. بەباشی دیارە هەرسێ وشەکە لە یەک سەرچاوەوە هاتوون، چ لە باری مێژووییەوە چ لە باری ڕەگەزییەوە گران دێتە ئەقڵەوە کە زمانی کوردی یان ئەرمەنی وشەیەکی ئاوها پێویست و زۆر بەکارهێنراو لە بابلی یان ئەکەدییەوە وەربگرن. ئەبێ ڕەچەڵەکی ئەم وشەیە لە زمانی «خوری»دا کە کۆنترین زمانی بەکارهێنراوی دانیشتوانی ئەرمەنستان و کوردستان و ئەو دەوروبەرە پەیجووری بکرێ.

حامورابی یاسا دانەر، بەدرێژەی چل ساڵی[١] حوکمڕانییە سەرکەوتووانە و ئاسوودەکەی، توانیویەتی گۆتۆکان لە چیاکاندا بەربەست بکا و نەهێڵێ ئێمنایەتی و خۆشگوزەرانی لێ تێک بدەن. ڕاستە پادشاکانی یەکەم بنەماڵەی بابلییەکان جۆگە و پەرستگای گەورە گەورەیان دروست کردووە بەڵام لە ڕووی تواناداریی سوپاییەوە، بەگرانی توانیویانە وڵاتەکەیان لە چەپۆک و هێرشی چیاوچۆڵ نشینەکانی دەوروبەریان بپارێزن...

ئەوە نوسینەی سەرەوە لاپەڕەی ٢٦ و ٢٩ لە کورد و کوردستان